

19. Шахматов А.А. Повесть временных лет /Шахматов А.А. – М.: Наука, 1967. – 240 с.
20. Щоденник Еріха Лясоти із Стеблева // Запорозька старовина. - Київ-Запоріжжя: Науково дослідний інститут козацтва Запорізьке відділення, 2003. - С. 222 - 277.

Аннотация

Проведена историческая реконструкция событий, связанных с антихристианским восстанием вятичей во второй половине XII в. на основе сюжета былины «Илья Муромец и Соловей разбойник» и древнерусских летописей.

Ключевые слова: былина, языческие общины, старейшины, княжеская дружина.

Annotation

Historical reconstruction of the events connected with Antichristian revolt wyatizey in second half XII century on the basis of a plot of the bylina «Iliya Myromez and the Nightingale the robber» and Old Russian annals is spent.

Keywords: the bylina, pagan communities, elders, a princely team.

**В. Непорожній
(Переяслав-Хмельницький)**

**СЛОВ'ЯНОЗНАВЧІ СТУДІЇ У СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ГУМАНІТАРИСТИКИ (1990-2000- І РОКИ)**

На основі зібраних документів і фактів, авторських висновків зроблена спроба наукової реконструкції процесу становлення слов'янознавства як науки та навчальної дисципліни. Досліджено історичні особливості розвитку слов'янознавчого руху впродовж XIX-XX ст.

Ключові слова: наука, слов'яни, слов'янознавство, рух, дослідництво.

Слов'янознавство, як комплексна наукова дисципліна, що поєднувала в собі історію, етнографію, філологію, зародилося ще наприкінці XVIII – початку XIX ст. Завдячуючи своєю появою піднесенню національної свідомості серед слов'янства та розвитку ідей панславізму, як концепції об'єднання народів за спільним походженням. Застосування ідей панславізму націоналістичними та шовіністичними силами, їх вплетення у вишукану канву національно-визвольних поривань або ж використання в експансіоніських цілях, щоразу повертало їх до життя і наповнювало їх конкретним змістом. Ця концепція живилась і живиться авторитетом науково-обґрунтованої теорії про

спільне слов'янське походження [1].

У першій половині XIX ст. вивченням слов'янознавства вже займалась низка університетів Європи. Оскільки визвольний рух слов'ян в Османській та Австрійській імперіях міг бути успішно використаний в гегемоністських планах єдиної на той час „слов'янської” імперії – російської, у відповідності з „мрією” відомого тамтешнього класика про час „коли слов'янські ручаї мають злитися в російському морі”, то підготовка спеціалістів, котрі б сприяли виробленню відповідної політики імперії щодо цих народів і готували потрібну ідеологічну основу для їх підпорядкування постала на державному рівні. У 1835 р. з'явилося 4 кафедри слов'янознавства в Російській імперії, і в тому числі одна в Україні (Харків) [2].

Дуже скоро слов'янофільство стало загальноросійською ідеологією, яку тією чи іншою мірою, у XIX ст. розвивали та втілювали у життя і праві (М. Погодін, М. Данилевський), і ліві (М. Чернишевський, М. Добролюбов), і так звані „грунтовики” (Ф. Достоевський, А. Григор'єв). У 1860-х рр. тамтешнє слов'янофільство втратило романтизм та пішло шляхом возвеличення ідеї єдності слов'янських народів з яскраво вираженою месіанською роллю Росії та специфічним осмисленням історії. Йому відводилась роль фундаменту для створення нової цивілізація, де Росія не почувалась чужою і не перебувала на задвірках, оскільки лише в цей спосіб можна було врятувати та зміцнити мультинаціональну імперію, підготувати ґрунт для її подальшого розширення. Останнє до певної міри підтверджується трансформацією слов'янофільства в XX ст. у євразійство [3].

Мало не заборонене більшовиками на перших етапах створення власної комуністичної імперії слов'янофільство, а власне панславізм, був реанімований та поставлений на озброєння ВКП(б) уже в 1930-х рр., як досить перспективний засіб використання для поширення комуністичного впливу на „братні” слов'янські народи. Свідченням появи нового зацікавлення до підготовки відповідних „спеціалістів” стало утворення в 1939 р. кафедри історії західних та південних слов'ян при Московському Університеті, а в січні 1947 р. Інституту слов'янознавства в структурі Академії наук СРСР. Причини таких змін на державно-офіційному рівні пояснювалися потребою „об'єднання слов'янських народів для боротьби проти фашизму”. Подальший розвиток подій підвів під цю ідею нову більш аргументовану базу: слов'янські держави стали основою так званої соціалістичної співдружності. Формування системи слов'янських соціалістичних країн викликало й активізацію слов'янознавчих студій та досліджень на Заході, у тому числі і славістичного „радянознавства” [4].

Коли після подій кінця 1980-х – початку 1990-х рр., ця система була ліквідована, то глибоких змін зазнала і парадигма слов'янознавчих досліджень та студій та її теренах, зокрема і в незалежній Україні.

Слід зазначити, що українське слов'янознавство, яке до середини XIX ст. згуртовувалося довкола кількох центрів в Російській імперії (Київ, Харків, Одеса) та Львівського в Австрійській, досить інтенсивно розвивалось: тривало становлення різних напрямків слов'янознавчих студій. У другій половині XIX ст. слов'янознавство увійшло до системи вищої історичної освіти, а в 1860-х рр. історія слов'ян виокремилась із слов'янської філології в особливу дисципліну, що викладалася в усіх університетах та Київській духовній академії. Центрами українських історико-славістичних досліджень стала Київська археографічна комісія.

Наприкінці XIX ст. українська історична славістика домінувала в європейському слов'янознавстві. Однак внаслідок Балканських війн, Першої світової та громадянської війни, та національно-визвольних змагань припинилися наукові контакти українських науковців із їхніми зарубіжними колегами, і як наслідок спостерігається поступове зменшення історико-славістичних досліджень в Україні [5].

Розвиток слов'янознавчих студій на українських теренах радянської доби був повністю підпорядкований ідеологічним завданням режиму та узгоджувався, з напрямками роботи слов'янознавчих установ московського центру. Новий етап розвитку вітчизняного слов'янознавства пов'язаний зі змінами початку 90-х рр. XX ст. Протягом останнього десятиліття минулого століття йшов інтенсивний процес відродження традиційного інтересу, дослідження та студіювання історії слов'янських народів у більшості вищих навчальних закладів України. Створювались нові спеціалізовані кафедри, інститути та університети, з'являлись нові часописи, збірники, присвячені проблемам слов'янознавства, продовжували виходити періодичні видання (Проблеми слов'янознавства. – Львів; Проблеми славістики. – Луцьк; Вісник Київського славістичного університету та ін.).

На межі XX–XXI ст. вивчення історії слов'янських народів набуло нової актуальності, пов'язаної з появою та розвитком низки молодих слов'янських держав (Білорусь, Словаччина, Хорватія, Словенія, Македонія, Боснія та Герцеговина). В останніх досить інтенсивно розвивається історична наука. Водночас з'являються та набирають щораз виразніших особливостей нові тенденції розвитку слов'янських народів, пов'язані з процесами глобалізації та формуванням єдиної Європи, куди прагне інтегруватись переважна більшість останніх.

Нові умови розвитку слов'янознавства та його викладання у вищих навчальних закладах створили сприятливі умови для вивчення та переосмислення стереотипних аспектів історії слов'янства, виходу з-під впливу ідеологічних та політичних нашарувань сформованих у попередній час, формування у студентів альтернативного та плюралістичного, наукового й критичного бачення назрілих у слов'янознавстві проблем. Їх коло постійно поповнюється низкою нових аспектів на напрямків.

Незважаючи на досить тривалу історію дослідження залишається актуальним вивчення проблеми походження та розвитку слов'янської спільноти. Ще більшої актуальності набула з появою дійсно незалежної історичної науки проблема етногенезу східнослов'янської „спільноти” та переосмислення стереотипних підходів, що тривалий час панували з цього питання в російській та радянській історіографії.

Зростання зацікавленості до ранньослов'янської історії змусило по-новому оцінити, здавалося б, усталений погляд на проблему етногенезу слов'ян. Важливим аспектом у дослідженні останнього довелося визнати методологічні обмеження у використанні письмових джерел [7]. Особливу увагу привернула історія слов'ян з точки зору етнології, зокрема, що стосувалось поняття „слов'янський етнос” та його обґрунтованості [8]. Активізувалися пошуки прабатьківщини слов'ян з позицій автохтонізму [9]. Щораз більше уваги приділялося аналізу проблем етногенезу слов'янства заідеологізованою радянською наукою, особливо „доби” сталінізму. Було проаналізовано умови та мотиви створення концепції етногенезу слов'янства в цілому та східного зокрема, у контексті завдань підготовки університетських курсів „Історії СРСР”, що відбувалося за умов „необхідності відсічі фашистській теорії походження народів”, протиставлення їй вчення „...марксистсько-ленінської наукової теорії” [10].

Проте означені проблеми і надалі залишаються остаточно нез'ясованим, а наявність контраверсійних підходів до їх розв'язання потребує зваженого підходу до вивчення останнього студентами вищих навчальних закладів. Водночас це дає можливість для мотивації активної самоосвітньої та пошукової роботи студентів, формування наукового та критичного підходу до вивчення історії слов'янства уже з перших курсів.

Вивчення процесу етногенезу та ранньої історії слов'ян потребує інтердисциплінарних досліджень, використання писемних, лінгвістичних, археологічних, антропологічних та інших джерел, які доповнюють одне одного і знаходяться у площині компаративного аналізу. Кожна з цих дисциплін має свою специфіку, методіку і водночас певні межі можливостей та засобів, якими вона володіє. Так, писемні джерела, що стосуються найдавнішої історії слов'ян у цілому і слов'янських народів зокрема,

переважно фрагментарні і часто невиразні; археологічні культури піддаються зазвичай хронологічній і територіальній локалізації, але не завжди відповідають етнічним спільнотам. Свої особливості має й історична антропологія. Усе це значною мірою обмежує можливості дослідників кожної окремої науки у вивченні етногенетичних процесів загалом та етногенезу і культурогенезу слов'ян зокрема, і потребує комплексного міждисциплінарного підходу до вирішення їх. Теоретичні побудови, які ґрунтуються на джерелах лише однієї зі згаданих дисциплін, часто призводять до поверхневих уявлень про реальні історичні процеси та явища [11].

Складні проблеми етногенезу і ранньої історії взагалі, а в нашому випадку походження і давньої історії слов'ян і слов'янських народів, можуть бути успішно розв'язані лише при уважному вивченні і порівнянні всіх можливих джерел, зокрема писемних, археологічних, лінгвістичних тощо. Зрозуміло, що пошуки найраціональніших методичних підходів до кожного з них завжди мають бути в центрі уваги. Довільна інтерпретація джерел ніколи не приводить до встановлення істини [12].

Значною проблемою залишається питання щодо змісту, а відтак і можливих шляхів еволюції „східнослов'янської спільноти”, етногенезу білоруського, українського та російського народів, питання їх розвитку в епоху так званих „темних віків” та розвінчання існуючих стереотипів. У переважній більшості це стосується критичного осмислення студентством, здавалося б абсолютно віджилої, „традиційної схеми російської історії” та похідних від неї усталених міфологем, котрі все ще залишаються досить живучими, зокрема і в підсвідомості, не лише наукових кіл. Також вкрай складною залишається проблема зваженості оцінок впливу, його масштабів та змісту на означені народи, парадигми їх розвитку золотоординського завоювання, існування Великого князівства Литовського, східної та західної цивілізаційної парадигми [13].

Із відомими змінами початку 1990-х рр. пов'язана поява потужного історичного пошуку в молодих державах, котрі тривалий час перебували під пресингом ідеологічних та політичних функцій історіографії панівних народів слов'янських імперій (Російсько-радянської, Югославської). Його результати викликали справжній науковий стрес у звиклих до традиційних інтегральних схем та міфів істориків, у яких ця звичка почала переростати у світогляд який повільно піддається модерним трансформаціям. Наслідком цього стало часто безпідставне небажання сприймати побудови низки історіографічних шкіл молодих націй, спрямованих на утвердження власної, більш чи менш давньої етнічної чи державної історії та відкидання усталених концепцій їх „бездержавності” чи похідного походження. Відтак, серйозними проблемами

слов'янознавства стало історичне минуле України, Білорусі, Словенії, Македонії, Словаччини та ряду інших держав. Всі ці проблеми загострюються та виводяться за межі виключно наукового критичного підходу під впливом і тиском комплексу як етнополітичних, лінгвістичних, геополітичних, так і ідеологічних чинників, світоглядних міфів і стереотипів цілеспрямовано формованих протягом десятиліть і навіть століть імперськими режимами.

У цьому контексті вкрай актуальним є комплексне, плюралістичне та критичне засвоєння студентами однієї з таких держав, якою є й Україна, історії інших пригнічуваних народів з посиленою увагою до компаративного аналізу парадигм їх розвитку та загально- і конкретно-історичного середовища, в якому він відбувався. Особливої уваги у цьому контексті набуває вивчення історії Білорусі, Македонії, Хорватії та Словаччини, які все ще залишаються в тіні, або й взагалі не вивчаються, а студентство України в більшості своїй продовжує залишатись мало обізнаним із значними набутками історіографії означених народів, особливо ж протягом створеної останніх двох десятиліть (з кінця 1980-х рр.) [14].

У світлі появи нових досліджень, написаних в останні роки, переосмислення потребувала концепція викладання історії слов'янських народів.

Викладання історії слов'янських народів як навчальної дисципліни напряму пов'язане не лише із інформацією, засобами її добування, практичним застосуванням, але також із системою поглядів і підходів до тлумачення змісту та суті подій. Для сучасного слов'янознавства, як галузі гуманітарного знання особливо актуальним стає пошук адекватного підходу до інтерпретації свідчень про історичне минуле.

Для досягнення цієї мети необхідна спеціальна підготовка фахівців, які могли б користуватися принципами і методами полідисциплінарності, могли б поповнювати свої знання і навчати цьому своїх студентів [15].

Низка наукових міжнародних форумів із проблем теоретичної історії, проведених у 90-х рр. XX ст., пройшла під знаком застереження, що будь-яка типологія суспільного розвитку, яка є аксіоматичною при глобальній історії, знизить рівень інтелектуальної творчості історика. Постмодерністська психоаналітично-лінгвістична візія історії на цьому ґрунті здобула поважні позиції західній історіографії. Разом із тим представники ряду історичних шкіл провадять пошуки способу інтегрального підходу до історії. До цього залучаються різні теоретичні доктрини – від психоаналізу до цивілізаційно-культурних інтерпретацій. При цьому вчені добре усвідомлюють релятивізм і політико-ідеологічну залежність синтетичних побудов всесвітньої історії, до Загального контексту

якої належать слов'яністичні студії, багатоманітність проявів якої важко піддається стандартизації. Схоластичне бачення минулого, за твердженням багатьох істориків, відбиває насамперед соціально-культурний чи соціально-політичний кути зору кожного конкретного дослідника на історичний процес [16]. У модерних історичних студіях дискутується питання, як інтерпретувати „радянську добу” слов'янської історії: в межах глобальних тенденцій і процесів, як один із типів світової загальнолюдської цивілізації, або як особливий феномен анти цивілізації, що розвивався в гепатогенному просторі й акумулював негативні риси історії Сходу (крайні форми азіатського деспотизму, сервілізму, відсталості) і Заходу (ультра радикальні форми революційного утопізму і соціальної інженерії, тоталітаризму, мілітаризму, агресивного експансіонізму) [17]. Зрозуміло що, реальний історичний процес багатогранний і різнобічний. Він не вкладається у рамки будь-якої теорії, котра претендує на універсальність. Вихід із становища лише в переході від гносеологічного монізму до пізнавального плюралізму, який дозволяє максимально об'єднати в єдине ціле різні філософсько-історичні й теоретико-методологічні підходи до вивчення історії [18]. При цьому результативність дослідження залежить не стільки від теоретичних поглядів дослідника, скільки від його наукової сумлінності та кваліфікації, загальної освіченості і здатності встигати за новим у науці й житті [19].

Слід визначити, що упродовж ХХ ст. історична наука поповнилася комплексом принципових методологічних надбань, без урахування яких неможливе об'єктивне наукове дослідження проблем слов'янської історії. Важливе значення для її вивчення, а також усвідомлення долі українського народу має творча спадщина видатного англійського дослідника А. Тойнбі. Запропонований ним варіант цивілізаційного підходу передбачає поліаспектне тлумачення засад періодизації історії з урахуванням територіально-географічного, етнічного, формаційно-класового, державницького та інших основоположних принципів. Історична “стріла часу” за А. Тойнбі є рівнодіючою сукупністю факторів, які, перетинаючись, надають її траєкторії неповторної своєрідності. І систему координат, на якій прокладається ця траєкторія, становить інтегруюча матриця, що несе на собі відбиток дії принаймні головних названих вище чинників. Стосовно України ця ідея знайшла оригінальну інтерпретацію в концепції академіка О. Пріцака. Згідно з його теорією, хоча усі державні утворення на теренах України розвивалися на межі впливу християнських цивілізацій – візантійської православної й римської західної, домінуючим був вплив першої у її російському варіанті. Вона носила патримоніальний характер, за якого державна влада, економічні ресурси, торгівля, культура – усе було

монополією володаря, що управляв суспільством за допомогою бюрократичного апарату. Радянський період розвивався на ґрунті російської версії візантійської цивілізації, оскільки зміна політичного режиму не змінила засадних принципів Російської імперії, а лише модифікувала їх відповідно з марксистською ідеологією. Пряме включення до цієї цивілізаційної системи України фатально позначилося на історичній долі останньої. Тиск уніфікаторської управлінської політики упродовж трьохсотлітнього перебування українських земель у складі Російської імперії дався взнаки, оскільки кожна соціально-політична структура прагне однорідності, цілісності, трансформуючи й підпорядковуючи собі самостійні регіони [20].

Це стосується як всієї історії, так і історії ХХ ст. особливо. На основі низки раніше недоступних фондів радянських архівів було видано значну кількість документальних збірок та колективних праць. У них по-новому висвітлено проблеми розвитку слов'ян Центральної та Південно-Східної Європи, ролі тоталітарної радянської держави у „виборі” ними парадигми суспільно-економічного розвитку. Серед них „Восточная Европа в документах российских архивов. 1944–1953”: в 2-х тт., „Советский фактор в Восточной Европе. 1944–1953”: в 2-х тт., „Из Варшавы. Москва, товарищу Берия... Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг.”, „Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы” та ін. Все це створило, по-суті, нову джерельну базу для дослідження процесів розвитку регіону ЦСЄ після Другої світової війни, що супроводжувалися потужною внутрішньополітичною боротьбою та зовнішнім пресингом, особливо в період 1944–1948 рр., прослідкувати процеси формування маріонеткових режимів радянського типу, що тривали в кінці 1940-х – початку 1950-х рр. Значна увага приділялась формуванню місцевої партійної номенклатури, як внутрішнього соціального носія тоталітаризму, механізмів формування тоталітарних режимів. З нових підходів розглядалися процеси опору московському гегемонізму з боку традиційно проросійської Югославії. Значне місце дослідники приділяли процесам внутрішньої опозиції в слов'янських державах-сателітах СРСР, зокрема кризі 1956 р. в Польщі, „Празькій весні” та її наслідкам в Чехословаччині [21].

Особливої уваги у процесі викладання слов'янознавства у вузах заслуговує критичне осмислення та усвідомлення студентами важливих подій та згенерованих ними тенденцій розвитку, які відбулися у слов'янських країнах на межі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. Особливо ж у контексті досить неоднозначних, а подекуди і контраверсійних їх інтерпретацій [22]. Украй актуальним є зосередження уваги студентів на усвідомленому та критичному осмисленню умов, обставин та справжніх причин, котрі призвели до

руйнування „слов'янських” імперій. Адже останнім часом, в умовах прагнення до відродження принаймні однієї з них, з'явилися концепції, що ставлять під сумнів природність цих процесів і пояснюють їх переважно суб'єктивними факторами. Причини розпаду мультинаціональних комуністичних утворень пов'язують з появою „в рамках територіально-національних федеральних одиниць нових соціальних прошарків і формуванням правлячих етнопартократичних, етнобюрократичних кланів”, внаслідок хибних „комуністичних експериментів в галузі національної політики”, які начебто й „розірвали ці федеральні соціалістичні держави по швам, „прошитим” самими режимами” [23].

Забезпечення відповідності викладання слов'янознавства студентам України існуючим у сучасному світі умовам та швидкому темпові розвитку науки потребує постійної уваги до новітніх наукових досліджень з інших аспектів історії слов'ян, критичного засвоєння та осмислення пропонованих дослідниками висновків, врахування їх в процесі формування цілісного світоглядного бачення студентами історичного розвитку світу в цілому та слов'янства зокрема. В умовах вивільнення науки від абсолютної відповідності догмам правлячого в слов'янських країнах режиму, процес переосмислення найрізноманітніших етапів історії та окремих подій швидко розвивається, при цьому, як правило, праці, що з'являються, ставлять значно більше питань, аніж дають відповідей. Це, в свою чергу, сприяє можливості застосування „діяльнісного” підходу до вивчення означених проблем студентами, особливо ж історичного профілю навчання [24].

Саме життя індивідів та соціальних груп, до яких вони належали, людських поколінь, з її конкретною предметністю, з реальними потребами та інтересами людей, з їх думками і пристрастями. Цим економіко-соціальним детермінативом виключалася із розгляду як нескінченно мала величина. Реальне життя в означену понятійну схему не вкладалося, а розповідь про його прояви міг лише завадити формаційному аналізу. Повсякденність – те, що реально складає життя людини – безслідно зникла з історії, точніше вона в неї не допускалася.

Насправді, навіть якщо допустити, що матеріальне виробництво є вирішальним чинником соціального розвитку, то демонстрація, певних економічних станів змін ще не дає нам пояснення рушійних сил соціальних процесів. Суспільство – не абстрактна побудова, а об'єднання живих людей з їх потребами, думками, емоціями. Визнати банальність, що люди, опинившись у конкретній суспільній ситуації вибудовують свою поведінку не адекватно вимогам законів виробництва і навіть не у відповідності з політичною доцільністю, але перш за все в залежності від власного світосприймання, від

свого психічного стану. Останній же визначається не лише постулатами політекономії і соціології – їх релігійні, національні і культурні традиції, стереотипи поведінки, побоювання і надії, іноді зовсім ірраціональні, їх символічне мислення покладає відбиток на їх вчинки та реакції на стимули матеріального життя.

Неполітичні події самі по собі, але у сприйнятті їх учасників, очевидців, наступних поколінь; не матеріальне виробництво і обмін як такі (це предмет не історії, а політекономії), але у якості однієї з форм людської діяльності, на автономна художня творчість (предмет філософії та історії мистецтв), але виявлення у ньому моделей світу і її творців і тих кому їх витвори були адресовані.

Таким чином і господарська діяльність, і політичні інститути, і твори мистецтва, і релігійне життя – усі ці галузі знаходять в контексті історичної реконструкції специфічне переломлення – як форма людської активності [25].

Україн актуальним є зосередження особливої уваги в процесі викладання слов'янознавства студентам українських вузів, історії Росії та Білорусі, як частини історії слов'янських народів. Перебування в складі однієї з ними держави стало причиною того, що протягом десятиліть або й століть до предмету слов'янознавства в Україні вони не належали. Ці тенденції вкрай складно долалися і в 1990-х рр., оскільки більшість навчальних підручників із слов'янознавства були присвячені традиційно лише західним і південним слов'янам. Історія ж Росії та тим більше Білорусі залишалася поза увагою їх авторів. Все це завдавало серйозної шкоди критичному та плюралістичному засвоєнню і осмисленню студентами історичного розвитку зазначених країн, адже в процесі навчання вони часто змушені послуговуватись або стереотипною міфологізованою літературою, надрукованою в тоталітарній державі, або ж досить однобокою „вітчизняною” історією, що створювалась не завжди об'єктивною постсоціалістичною, просякнутої цілком зрозумілими патріотизмом та державною ідеологією, сучасною російською історіографією [26].

Лише на межі та на початку XXI ст. з'явилися перші підручники із слов'янської історії в Україні, в яких розглядається історія усіх слов'янських держав та які містять в собі більш зважені оцінки. Серйозної уваги проблемам історії цих слов'янських народів щораз більше приділяють і вітчизняні дослідники [27].

Окрему увагу в процесі викладання слов'янознавства у вищих навчальних закладах України варто надати впливу процесів глобалізації та європейської інтеграції на національно-культурне життя слов'янського світу. Глобалізація на сьогодні об'єктивна реальність, що відкриває великі можливості перед людством, проте несе в собі й досить

істотні загрози, зумовлюючи їхню диференціацію як в соціально-економічному, так і в національно-культурному розвитку.

Особливість розвитку за цих умов слов'янських країн полягає в активізації євроінтеграційних процесів у їхньому середовищі. У 2007 р. членами ЄС будуть 5 із 13 слов'янських країн, а більшість серед решти прагне стати такими в близько або середньостроковій перспективі. Як наслідок змінюється саме поняття „слов'янського світу”, зцементованою після Другої світової війни тоталітарним контролем комуністичного режиму [28].

Щораз чіткіше проступають дві парадигми обраних слов'янськими народами: реінтеграція колишніх співвітчизників через інтеграцію до мультикультурного європейського простору (Чехія та Словаччина, Словенія та Хорватія), з одночасним зближенням з колишніми „союзними” державами (Чехія, Словаччина та Польща), з іншого боку – реінтеграція до старих реанімованих проєктів, а саме: швидко відновлюваного „євразійського” об'єднання, з яскраво вираженими прагненнями до відновлення панславізму та „слов'янського імперіалізму” (Білорусь та Російська Федерація) [29].

У зв'язку з цим вкрай важливо сприяти формуванню у студентів, особливо історичних факультетів педагогічних вузів, усвідомленої критичної позиції із зазначеної проблеми, оскільки цього потребує усвідомлений вибір парадигми власного розвитку майбутніми поколіннями одного з найбільших слов'янських народів.

Наприкінці ХХ ст. почала відбуватися докорінна зміна й у розвитку методології освіти, передумови й окремі елементи, якої склалися протягом сторіччя. Сьогодні цей процес набуває нового змісту. Стара парадигма, що відбивала інтереси та сутність індустріального суспільства, детермінованого пізнання й однозначності оцінок, поступово змінюється методологією інформаційного суспільства. Інтенсифікація навчального процесу, якої прагнуть досягти на всіх рівнях та етапах навчання, веде до пасивного сприйняття матеріалу та зниження рівня знань попри заплановану їх всебічність [30].

Досить важливим у контексті розв'язання означених завдань є формування конкурентоспроможності студентів у процесі розв'язання пізнавальних завдань. Потреба у формуванні пізнавальної самостійності студента продиктована постійним пришвидшенням темпів зростання обсягу інформації [31]. Важливим завданням в процесі викладання історії слов'янських народів, особливо в педагогічних вузах, є застосування в цьому процесі „педагогіки толерантності”, котра в сучасному світі, щораз частіше

розглядається як найдієвіший засіб домогтися злагоди, миру між людьми в суспільстві. Тут необхідно пам'ятати принцип автора дидактичної поеми „Робота і дні” Гестода: „Зло на себе накликає, хто зло на іншого замислив”. Актуальність цього завдання полягає ще й в тому, що випускники педагогічних вузів мають нести означені принципи, ідеали на уроки до дітей, формуючи в такий спосіб світосприйняття нації [32].

Проблема професійної орієнтації стоїть досить гостро – учні середньої школи мають досить приблизне уявлення щодо професії історика з чим доводиться зіткнутися викладачам університету. Вчителі зазвичай не в змозі забезпечити учнів необхідним багажем вмінь і навичок, оскільки весь процес середньої школи зорієнтований на накопичення знань. Поширення так званих інтерактивних методик викладання частково сприятиме подоланню самих гострих проявів проблеми, втім проведення уроків, практикумів не зможе забезпечити набуття учнями необхідних навиків роботи з історичними джерелами та літературою.

У форматі середньої загальноосвітньої школи навряд чи можна бути вирішити у найближчому майбутньому, однак університети в силі знайти рішення. Одним із можливих варіантів є введення системи спеціальних курсів з питань методології, джерелознавства та історіографії, які будуть читатися студентам у продовж усього часу навчання у вузі з метою вдосконалення процесу професійної підготовки істориків – слов'янознавців.

Джерела та література

1. Кузик П. Панславизм та ідеології націоналізму і шовінізму (український, російський, польський досвід) // Слов'янський вісник. – Серія історична. – Вип. 2. – Рівне, 2001. – С. 88-89.
2. Волков В. К. Научная деятельность и перспективы развития Института Славяноведения РАН // Новая и новейшая история. – 2004. – № 3. – С. 21.
3. Кузик П. Панславизм та ідеології націоналізму і шовінізму (український, російський, польський досвід). – С. 96.
4. Волков В. К. Научная деятельность и перспективы развития Института Славяноведения РАН. – С. 21.
5. Копилов С. А. Українська історична славістика нового часу: витоки, становлення та етапи розвитку: Автореф. дис. д-ра іст. наук. – К., 2006. – С. 24-27.
6. Петрухин В. Я. К дискуссии о начале славянской этнической истории // Славяноведение. – 1993. – № 2. – С. 3-7; Чешко С. В. Этническая история славян с точки зрения проблем этнологии // Там же. – С. 15-23; Аксенова Е. П., Васильев М. А. Проблемы этногонии славянства и его ветвей в академических дискуссиях 1930–1940-х годов // Там же. – С. 86-105; Иванов С. А. Славянская

этничность как методологическая проблема // Там же. – С.15-23; Петрухин В. Я. Женитьба Громовержца. Балто-финские мифологические параллели и проблемы начальной этнической истории балтов, финнов и славян в Восточной Европе //Славяноведение. – 2006. – № 2.

7. Петрухин В. Я. К дискуссии о начале славянской этнической истории. – С. 3.

8. Чешко С. В. Этническая история славян с точки зрения проблем этнологии //Славяноведение. – 1993. – № 2. – С. 15-21.

9. Авенариус А. Ранние славяне в Среднем Подунавье: Автохтонная теория в свете современных исследований //Славяноведение. – 1993. – № 2. – С. 27.

10. Аксенова Е. П., Васильев М. А. Проблемы этногонии славянства и его ветвей в академических дискуссиях 1930–1940-х годов. – С. 86-104; Васильев М. А. Славяне и анты: к проблемам этногенетических и раннеэтноисторических процессов в славяноязычном мире // Там же. – С. 7-14.

11. Баран В. Міждисциплінарні підходи до вивчення етногенезу слов'ян // Історія в школах України. – 2006. – № 1. – С. 46.

12. Там само. – С. 49.

13. Флоря Б. Н. Исторические судьбы Руси и этническое самосознание восточных славян в XII–XV веках (к вопросу о зарождении восточнославянских народностей) //Славяноведение. – 1993. – № 2. – С. 42-67; Щавелев С. П. Северяне «Повести временных лет» и формирование древнерусской народности //Проблемы славяноведения: Сборник научных статей и материалов. – Вып. 1. – Брянск, 2000. – С. 7-26; Щавелев А. Ф. Родовой суверенитет династии Рюриковичей в системе политического устройства Древней Руси // Там же. – Вып. 2. – Брянск, 2000. – С. 13-25; Пивовар С. Ф. Проблема возникновения древнерусской государственности в исторической концепции Н. Костомарова // Там же. – С. 63-71; Балушок В. Етнополітична ситуація в Південній Русі в кінці XII – початку XIII століття і завершення етногенезу українців // Слов'янські обрії. Міждисциплінарний збірник наукових праць. – Вып. 1. – С. 13-23; Баран В. Державотворчі та етнокультурні процеси в період Київської Русі // Там само. – С. 23-40; Толочко П. Теоретические аспекты изучения этнической истории в Киевской Руси // Там само. – С. 236-239; Юсова Н. Н. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-ті – перша половина 1940-х рр. – Вінниця, 2005; Дубровский А. М. «Весь славянский мир должен объединиться»: идея славянского единства в идеологии ВКП(б) в 1930-1940-е годы // Проблемы славяноведения: Сборник научных статей и материалов. – Вып. 1. – Брянск, 2000. – С. 195-210.

14. Минич А. Проблемы истории Беларуси X–XX вв. в историографии Республики Беларусь 1990-х гг. // Слов'янські обрії. Міждисциплінарний збірник наукових праць. – Вып.1. – К., 2006. – С. 479-490; Исаева О. Н. Некоторые проблемы македонистики //Славяноведение. – 2004. – № 5. – С. 66-76; Чигринов П. Г. История Беларуси. – Минск, 2002.; Куль-Сяльверстава С. Беларусь на мяже стагоддзяў і культур. Фармаванне культуры Новага часу на беларускіх землях (другая палова XVIII – 1820-я годі). – Мінськ, 2000; Эдемский А. Б., Карасев А. В., Цехмистренко С. П. К истории Македонского вопроса // Славяноведение. – 1993. – № 1. – С. 66-79.

15. Баран В. Міждисциплінарні підходи до вивчення етногенезу слов'ян // Історія в школах України. – 2006. – № 1. – С. 46
16. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1998. – С. 217, 218.
17. Белоусова Г. А. Уткин А. И. Меж вузовская конференция по проблемам методологии истории // Отечественная история. – 1996. – № 6. – С. 206.
18. Павленко Г. В. Яка історична наука потрібна теперішній Україні: методологічний аспект проблеми // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. – Харків, 1995. – С. 154.
19. Див.: Ревякин А. В. Кризис или передышка? // Одисей. Человек в истории. Ремесло историка на исходе XX века. – М., 1996. – С. 168.
20. Ткаченко В. М., Реснт О. П. Украина на межі цивілізацій (історико-політологічні розвідки). – К., 1995. – С. 27-29, 34.
21. Анікієв О. С. Як Тіто від Сталіна втік. Югославія, СРСР та США в початковий період „холодної війни” (1945–1957). – Москва, 2002; Волков В. К. Научная деятельность и перспективы развития Института Славяноведения РАН. – С. 23; Задорожнюк Э. Г. Чешско-словацкие отношения: от «режима нормализации» 1969 к «бархатной» революции 1989 // Новая и новейшая история. – 2005. – № 6; Шахін Ю. Перехід Югославії до нового курсу економічної політики 1955–1956 // Проблеми слов'янознавства. – Вип. 54. – Львів, 2004.
22. Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы. Взгляд через десятилетие. – М., 2001.; Центральноевропейские страны на рубеже XX–XXI века // Новая и новейшая история. – 2005. – № 1.; Трагедия великой державы: национальный вопрос и распад Советского Союза. – М., 2005 та ін.
23. Волков В. К. Научная деятельность и перспективы развития Института Славяноведения РАН. – С. 23-24.
24. Алексієвець Л. М. Польща: шляхом відродження державної незалежності. – К., 2002; її ж. Релігія балтів і давніх слов'ян. Лекції. – Тернопіль, 2003; Самусь П. Польские коммунисты и Коминтерн в 1919–1924 годах: Материалы международной конференции // Вестник МГУ. Серия История. – 1996. – № 1; Пекарев И. М. Внешняя политика Болгарии после Первой мировой войны (1919–1923): Дисс. канд. ист. наук. – Донецк, 2004; Носов Б. В. Разделы Речи Посполитой и русско-польские отношения второй половины XVIII века в зарубежной историографии (1970-е – начало 1990-х годов) // Славяноведение. – 1993. – № 5. – С. 86-100; Поляки и русские глазами друг друга. – М., 2002; Романенко С. А. Югославия, Россия и «славянская идея»: вторая половина XIX – Начало XX века. – М., 2002; Грачев В. П. Новый взгляд на проблему предпосылок сербского восстания 1804–1813 годов // Славяноведение. – 1993. – № 1. – С. 7-14; Шенкарева Е. О. Взаимоотношения Черногории с Россией, Венецией и Турцией в конце XVII века – 17365 году // Проблемы славяноведения: Сборник научных статей и материалов. – Вып. 2. – Брянск, 2000; Костяшов Ю. В. сербские анклавы в Хорватии в XVIII веке // Там же. – Брянск, 2000. – С. 53-63; Морозов С. В. Польско-чехословацкие отношения 1933–1939. Что скрывалось за политикой “равноудаленности” министра Ю. Бека. – М., 2004 та ін.
25. Гуревич А.Я. О кризисе современной исторической науки // Вопросы истории. – 1991. – № 1-2. – С. 25.26.29.

26. Трагедия великой державы: национальный вопрос и распад Советского Союза. – М., 2005.
27. Половець І. Історія слов'ян. 1901–1941. Курс лекцій. – Чернігів, 2000; Кульчицький С. Велика російська революція //Сучасність. – 1998. – № 1; Бичек В. Джерела та складові російською революції // Наука і суспільство. – 1997. – № 7; Панько О. Д. Становлення білоруської державності 1914–1923 рр.: територіальний аспект: Автореф. дис. канд. іст. наук. – Львів, 2004.
28. Віднянський С., Приходько В., Сюсько І. Вплив процесів глобалізації та європейської інтеграції на національно-культурне життя слов'янського світу // XIII міжнародних з'їзд славистів, Любляна, Словенія, 15-21 серпня 2003. – Джерелознавство, історія, культурологія слов'янських народів: Доповіді. – К., 2003. – С. 19-29.
29. Беларусь и Россия: императивы общественного развития. Сборник научных трудов. – М., 2002.
30. Морська Л., Олендр Т. До проблеми забезпечення якості вищої освіти за вимогами кредитно-модульної системи навчання // Науковий вісник Чернівецького університету: Серія Педагогіка і психологія. – Вип. 287. – Чернігів, 2006. – С. 108-109.
31. Мариківська Г. Формування конкурентоспроможності студентів у процесі розв'язання пізнавальних задач // Науковий вісник Чернівецького університету: Серія Педагогіка і психологія. – Вип. 287. – Чернігів, 2006.
32. Бирко Н. Проблема розвитку особистісної толерантності у майбутніх учителів // Науковий вісник Чернівецького університету: Серія Педагогіка і психологія. – Вип. 295. – Чернігів, 2006. – С. 16-23.

Аннотация

На основе собранных документов и фактов, авторских выводов сделана попытка научной реконструкции процесса становления славяноведения как науки и учебной дисциплины. Исследованы исторические особенности развития славяноведческих движения в течение XIX-XX вв.

Ключевые слова: наука, славяне, славяноведение, движение, исследование.

Annotation

On the basis of the collected documents and facts, authorial conclusions the done attempt of scientific reconstruction of becoming of slavic philology as science and educational discipline. The historical features of development of slavic movement are investigational during XIX-XX of century

Keywords: science, slavs, slavdom, motion, research.